

פעולות טבעיות ולא טבעיות בפיקוח נפש (2)

במאמר הקודם התחלנו לבסס יסוד הלכתי משמעותי בהלכות פיקוח נפש. על פי היסוד הזה, כשיש לפני האדם שנדרש להציל את הנפש שתי אפשרויות, האחת כוללת חילול שבת או עבירה אחרת, והשנייה איננה כוללת חילול שבת, בדרך כלל ברור שעליו לבחור את הדרך שאין בה חילול שבת. אך כאשר הפעולה שיש בה חילול שבת היא הפעולה הטבעית והנכונה, שברור לחלוטין שאותה היו בוחרים בימות החול, ולעומתה האפשרות השנייה היא פעולה שאיננה טבעית ומשונה במהותה, הוא אינו צריך לבחור בדרך השנייה, אף שגם היא תפתור את מצב הפיקוח נפש, והוא רשאי – ולפעמים גם עדיף – לבחור בדרך הרגילה והטבעית.

הבאנו לכך שתי דוגמאות: האחת בנוגע לחילול שבת הכרוך בשאיבת חלב אם, בעוד שיש אפשרות אחרת של חלב מלאכותי. השנייה בנוגע לביצוע תפריס בשבת, מעבר לכמות וסוג התפריס הנדרשים בכדי למנוע זיהום, אלא רק לצרכים אסתטיים.

להלן נראה משמעויות נוספות לענין זה.

כידוע, על פי ההלכה, בעוד שעל פיקוח נפש מחללים את השבת, הדבר אמור אך ורק כאשר הסכנה היא לכל גופו של החולה. אך כאשר ישנה סכנה רק לאיבר אחד מאבריו של החולה, אף שאם נימנע מהטיפול הכרוך בחילול שבת אותו איבר יופסד וייפגע באופן בלתי הפיך, מכל מקום אין מחללים עליו את השבת במלאכות דאורייתא על ידי ישראל (שו"ע אורח חיים סימן שכח סעיף י"ז). במאמר בעבר ("סכנת איבר בשבת" – כל המאמרים זמינים באתר בית המדרש לעיון בכל עת) התייחסנו בהרחבה ליסודות ההלכה של סכנת איבר בשבת, ולא נפרט כאן שוב את הדברים, רק נזכיר כמה פרטים חשובים שלא הזכרנו במאמר ההוא:

להלכה זו משמעויות נרחבות עקרונית, אך מעשית, ברוב המקרים אכן נחלל את השבת אפילו במלאכות דאורייתא ואפילו על ידי ישראל, ומשום שבדרך כלל סכנה לאיבר אחד כוללת בתוכה סכנה לגוף כולו, מאחד או יותר מטעמים אלו:

1. מחמת הפגיעה או החולי של איבר פלוני עלולה להיות סכנה לזיהום לכל הגוף. זיהום נחשב חולי שיש בו סכנה שיש לחלל עליו את השבת.
2. החולי לאיבר פלוני כרוך בחוס גבוה, שהטיפול בו מצדיק חילול שבת.
3. אך בעיקר, חלק ניכר מאברי האדם נכללים בהגדרה של "איברים פנימיים", שפגיעה בהם נחשבת על פי ההלכה ל"מכה של חלל" – כלומר מחלה באיבר פנימי. בכלל זה, פגיעה באיברים הנמצאים בחלל הבטן (כמו קיבה או לבלב), וכן מצינו כיוצא בזה גם בפגיעה באיברים שנמצאים בתוך הראש (כמו שיניים). משום כך למעשה יוצאים מן הכלל רק אברי הידיים והרגליים.

4. גם בידיים וברגלים ישנה הלכה של "מכה שעל גב היד או על גב הרגל" – שהיה ידוע לחז"ל שפגיעה בהם עלולה להיות מסוכנת ולפיכך מחללים עליה את השבת.

אם כך, היישום למעשה של הלכה זו הנו מוגבל. אך עדיין, הלכה זו במקומה עומדת, וישנם מספר מקרים שבהם אכן לכאורה על פי ההלכה אסור לטפל בחילול שבת דאורייתא על ידי ישראל.

לדוגמא: מצויה מציאות של פריקת כתף. מהי פריקת כתף? במפרק הכתף של כל אדם מצויה עצם השכם. בתוך העצם הזאת נמצא שקע המכונה "שקע הגלנואיד", שאליו מחוברת עצם הזרוע העליונה (המכונה "הומרוס"). פריקות כתף עלולות לגרום לנזק רפואי משמעותי לעצם הזרוע ולמפרק הכתף. הטיפול בפריקת כתף כוללת בדרך כלל החזרה של הכתף למקומה על ידי הרופא, אך לעיתים יהיה צורך בניתוח. בכל מקרה פעולות אלו יבוצעו לאחר שיתברר שאין פגיעה עצבית או פגיעה משמעותית בכלי דם.

לכאורה, אין כאן כל סיבה להתיר לאדם שסובל מטראומה של פריקת כתף לנסוע לבית החולים על ידי יהודי, או להיכנס לניתוח: ראשית, כלל לא ברור שיש כאן סכנה בהמתנה; וגם אם היא ישנה – אין מדובר בסכנה לכל הגוף.

נראה מה התייחסות ההלכה לזה:

בשו"ע סימן שכח, ל נפסק:

"מי שנשמת פרק ידו או רגלו ממקומו, לא ישפשפה הרבה בצונן, שזהו רפואתו, אלא רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא".

ובסעיף מז:

"עצם שיצא ממקומו מחזירין אותו".

אם מי שנשמת פרק ידו או רגלו אסור אפילו לשפשפו בצונן משום שזו היא רפואתו, מדוע מותר להחזיר את העצם שיצאה ממקומה?

קושיא זו הקשה המגן אברהם (ס"ק נ"א), שתמה שהרי בגמרא לא התירו אלא לטפל בעצם שנשברה, ולא בעצם שיצאה ממקומה, וכמבואר בסעיף ל', שאסור לטפל במצב דומה. לכן באמת המגן אברהם מחמיר ואוסר להחזיר עצם שיצאה ממקומה.

אך המשנה ברורה על אתר מביא מדברי השולחן עצי שיטים, שחולק על המגן אברהם:

"ובספר שולחן עצי שיטים חולק על המגן אברהם וכתב שכל שיצא ממקומו לגמרי, שקורין אוי"ש גילענק"ט, חשיב סכנת איבר כמו נשבר אם לא יחזירו מיד, ושרי להחזיר אפילו על ידי ישראל".

אם כך, מהו החילוק בין סעיף זה לסעיף ל'! כותב השלחן עצי שיטים, שצריך לומר ששם מדובר באופן שלא יצא לגמרי ממקומו.

ומוסיף המשנה ברורה, שנראה שגם לדעת המגן אברהם, אם הרופא אומר שנפרק בחוזקה ויכול לבוא לידי סכנת איבר, שמותר למשוך ולהחזירו למקומו כדרך שעושה בחול.

אגב, מעניינים בזה דברי הערוך השלחן. הוא תמה על הרמב"ם שהשמיט הלכות אלו, ומבאר שמתוך הסוגיא נראה שהשלכות של טראומות כאלה משתנות ואינן קבועות. משום כך:

"שהרמב"ם ראה שדינים אלו תלויים כפי טבעי בני אדם לכן א"א לפסוק בהן הלכה קבועה ותלוי באמירת הרופאים. ואולי הרמב"ם עצמו שהיה רופא וידע שלפעמים יש סכנה בזה ובהכרח להשתמש ברפואות ואין ליתן בזה כלל קבוע והשמיטם, ונכלל בכלל מה שכתב בפ"ב (ה' א') אם רופא אומר צריך מחללין וכמדומני שגם עתה מחזיקים זה לסכנה ולכן אם יארע ח"ו כזה ידרושו מרופאים ויעשו כדבריהם".

על כל פנים: בהנחה שאין בדבר אלא משום סכנת איבר, ההלכה ברורה: אין לעשות אלא איסורים דרבנן, שהם שהותרו במקום סכנת איבר, ולא מלאכות האסורות בשבת מדאורייתא (אלא אם כן על ידי נכרי).

מה עושים אם כן במצב שבו אין אלא רופא יהודי, ודרושות פעולות האסורות מדאורייתא, או למשל שצריך לנסוע לבית החולים על ידי יהודי?

לפעמים, אכן – אין פיתרון אחר ויש להמתין למוצאי השבת, כפי שכותב בשמירת שבת כהלכתה (פרק לג). אך לפעמים כמדומה שיש מוצא לענין.

במקרים מסוימים, פריקת כתף מלווה בכאבים עזים ביותר, עד כדי בחילות, הקאות, הזעה, סחרחורת וחולשה קשה. כשיש לאדם כאבים "בלתי נסבלים", ולא סתם כאבים עזים, ישנו פסק ברור מרבינו הגר"א וייס שליט"א, שמחללים את השבת בכדי לטפל בהם.

לפני מספר שבועות הבאנו דוגמא לכך. בקרב ילדים בעיקר, בסביבות גיל בר המצוה, עלולה להתפתח טראומה קשה שנקראת "תסביב אשך". החלק הפנימי של אחד האשכים או שניהם מתפתל סביב עצמו באופן שהשלכות שלו עלולות להיות חמורות במיוחד: אם אין מטפלים באשך בתוך מספר שעות, צפוי להתפתח נמק. כשמדובר בפגיעה בשני האשכים – הילד עלול להישאר עקר למשך כל חייו. הטיפול בתסביב אשך דורש ניתוח שבו מחזירים את האשך למקום, ובדרך כלל הטרואומה חולפת מבלי להשאיר השלכות כלשהן. אך לכאורה זו אינה אלא סכנת איבר בלבד. האם עלינו להימנע מחילול שבת ולא לטפל בפגיעה זו למרות התוצאות הקשות הצפויות?

על כך פסק רבינו שליט"א, שמאחר שתופעה זו כרוכה בכאב בלתי נסבל, יש להתיר לחלל את השבת על כך. כיוצא בזה בנידוננו – כאשר הדבר כרוך בכאב בלתי נסבל ולא רק בכאב עז כלשהו, הוא הדין.

בהקשר זה אנו חוזרים לפתיחת הדיון: מאחר שלכאורה אין היתר לטפל בפריקת הכתף עצמה או בתסביב האשך כשלעצמו, שהרי אינם אלא סכנת איבר שאין מחללים עליה את השבת באיסורים דאורייתא על ידי ישראל, וכל ההיתר הוא רק מצד הכאב הבלתי נסבל, לכאורה יש לנו אפשרות אחרת לטפל בכאב, וזאת על ידי הזרקת משככי כאבים עוצמתיים, שעל ידם החולה יירגע מהכאב עד לאחר השבת (בפריקת כתף, יוכלו לטפל בפריקה לאחר השבת באותה המידה כמו בחול; בתסביב אשך, צפויה פגיעה בלתי הפיכה).

כאן אנו שוב מגיעים לאותו היסוד: מאחר שהדרך הטבעית והנכונה היא לטפל בשורש הבעיה ולתקן את פריקת הכתף או את תסביב האשך, אין כל חיוב להימנע מכך אף שפעולות אלו כרוכות בחילול שבת, ואין צורך לבחור בדרך משונה ולא נכונה של הלעטת החולה במינונים גדולים של משככי כאבים.